

46,4% не може назвати дисципліни, в яких використовуються математичні знання, 44,6% називають сфери використання математики, проте не можуть назвати конкретні математичні поняття і закони, які використовуються в інших дисциплінах і 10% оперують математичними поняттями і законами та відображають їх використання в інших дисциплінах. На основі аналізу результатів анкетування та тестування студентів визначено, що за знанням критерієм 33,8% студентів знаходяться на "низькому", 53,7% - на "достатньому" і 12,5% - на "високому" рівні сформованості готовності до роботи в умовах ДН.

Для визначення рівня сформованості інформаційного компоненту готовності за технологічним критерієм ми спиралась на результати анкетування. Аналіз результатів анкетування показав, що більшість студентів вільно володіє комп'ютером. Так, 86,6% студентів визнали, що регулярно працюють з комп'ютером та володіють користувацькими навичками, 94,6% мають вільний доступ до мережі Internet, 8% - крім користувацьких мають програмувальні навички роботи і лише 5,4% не мають досвіду роботи з комп'ютерною технікою та вільного доступу до мережі Internet. 63,4% опитаних щодня працюють із комп'ютером, при цьому 27,7% проводять за комп'ютером більше 4-х годин. Проте, лише 59,8% - знайомі з операційною системою «Windows», текстовим редактором Word, сільовими програмами та мають досвід роботи з графічними редакторами типу Adobe Photoshop, Power.Point, Paint.NET, 7% студентів крім навичок роботи із стандартними комп'ютерними програмами та деякими графічними редакторами володіють навичками роботи із спеціалізованими програмними засобами (наприклад, MathCAD). 79,5% студентів мають досвід спілкування в соціальних мережах, 10,7% студентів постійно користуються освітніми Internet-ресурсами для навчання, при цьому 30,4% опитаних добре володіють навичками пошуку інформації в мережі Internet, 50,8% - визнали, що недостатньо володіють навичками пошуку та аналізу інформації в мережі Internet, 18,8% - слабо орієнтуються у сучасному інформаційному просторі. На основі аналізу результатів анкетування студентів визначено, що за технологічним критерієм 20,1% студентів знаходяться на "низькому", 58,7% - на "достатньому" і 21,2% - на "високому" рівні сформованості готовності до роботи в умовах ДН.

Загальні результати готовності студентів до роботи в умовах ДН згідно з визначеними компонентами зображено на рис. 1

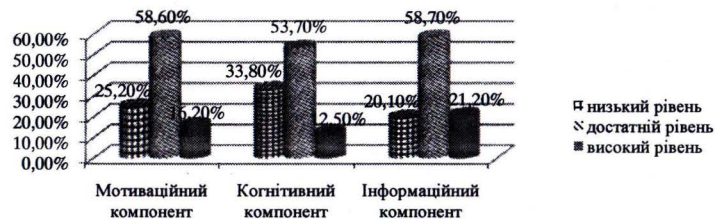

Рис. 1. Стан готовності майбутніх економістів до роботи в умовах дистанційного навчання

За результатами діагностування можемо стверджувати, що студенти позитивно ставляться до ДН, усвідомлюють можливості і значення використання ІКТ у процесі навчання, зокрема при вивченні математичних дисциплін. Проте, їх

знання основ математики, технологій ДН, а також навички оперування цими знаннями та комп'ютерними засобами знаходяться на "низькому" та "достатньому" рівнях. Більшість студентів усвідомлюють можливість вивчення математичних дисциплін засобами ІКТ, водночас не вірять у ефективність даних технологій без допомоги викладача. Значна кількість студентів прагне тісно співпрацювати з викладачем, вчасно отримувати консультації викладача, детальний аналіз і роз'яснення помилок у незархованих контрольних роботах, більш ґрунтовних методичних вказівок, щодо виконання практичних і самостійних робіт. Причинами такого ставлення до ДН є труднощі в організації самостійної роботи студентів, спричинені незнанням ефективних прийомів засвоєння знань, невмінням самостійно використовувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, брак умінь і навичок самоорганізації і самоаналізу цієї діяльності, мінімальною психічною активністю студентів. Завданням викладача у дистанційному процесі навчання є налагодження позитивної співпраці зі студентами, ефективне і постійне спілкування, адже від цих факторів залежить якісне формування готовності майбутнього економіста.

Література:

1. Гендина Н.И. Информационная грамотность или информационная культура: альтернатива или единство (результаты российских исследований) // Школьная библиотека. - 2005. - № 3. - С. 18-24
2. Деева С. А. Формирование готовности студентов к дистанционному обучению в образовательном процессе колледжа: автореф. дисс... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования"/ С. А. Деева. -- Краснодар, 2009. - 20 ст.
3. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. - Минск: БГУ, 1976. - 176 с.

УДК 378 (477)

ІДЕЯ ЛЮДЯНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

к. філолог. н., Романцова Я. В., к. пед. н., Мкртічян О. А.

Національний університет «Юридична Академія України імені Ярослава Мудрого», Україна, Харків,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, Харків

Анотація: У статті висвітлено ідею людяності як засадничу у педагогічній практиці В. Сухомлинського. Автор конкретизував розроблені педагогом проблеми навчання, виховання і розвитку школярів, спрямовані на утвердження почуття власної гідності. Розкрито значення уроків мислення і спостережень у природі як дійових засобів формування гуманістичних цінностей.

Ключові слова: учитель, особистість, добро, гуманність, людяність, виховання, освіта, школа.

к. філолог. н., Романцова Я. В., к. пед. н., Мкртічян О. А. Идея человечности в педагогической практике В. Сухомлинского / Национальный университет

«Юридическая Академия Украины имени Ярослава Мудрого», Украина, Харьков, Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Украина, Харьков

Аннотация: В статье представлена идея человечности как принципиальная в педагогической практике В. Сухомлинского. Автор конкретизировал разработанные педагогом проблемы обучения, воспитания и развития школьников, направленные на утверждение чувства собственного достоинства. Раскрыто значения уроков мышления и наблюдений в природе как средств формирования гуманистических ценностей.

Ключевые слова: учитель, личность, добро, гуманность, человечность, воспитание, образование, школа.

Candidate of Philosophical Sciences, Romantsova Y. V., Candidate of Pedagogic Sciences, Mkrtichyan O. A. Idea of humaneness in V. Syhomlinsky's pedagogical practice/ National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine», Ukraine, Kharkiv, Kharkiv National Pedagogical University after G. S. Skovoroda, Ukraine, Kharkiv

Annotation: Idea of humaneness as the principle one in V. Syhomlinsky's pedagogical practice is represented in the article. Author specifies problems of education, upbringing and development of schoolchildren directed on improvement of self-respect developed by the pedagogue. Significance of the thinking and observation lessons in nature as means for developing humanistic values is disclosed in the article.

Key words: teacher, personality, kindness, humaneness, humanity, upbringing, education, school.

Процес розвитку сучасної української освіти, що здійснюється у відповідності з вимогами Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти України в ХХ ст. неможливий без урахування існуючого вітчизняного педагогічного досвіду. У зв'язку з цим на науково обґрунтовану оцінку заслуговують ідеї, погляди, концепції визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого, глибоке вивчення яких збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, зміст, цінності цього процесу як важливі складові педагогічного дискурсу.

Водночас на сучасних умовах зростає роль гуманістичного виховання підрастаючого покоління. У Законі України «Про освіту» метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Велика роль в цьому процесі належить вчителю, адже школа й учитель повинні формувати особистість відповідно до вимог сьогодення.

Визначним учителем, педагогом – виразником гуманістичних констант є В. Сухомлинський. Творчість цього педагога увійшла в історію світової педагогічної думки помітною сторінкою, його праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Науково-педагогічний та практичний доробок В. Сухомлинського постійно привертає увагу вітчизняних та зарубіжних науковців та освітян – М. Богуславського, Ван Тяньї, О. Дуди, О. Савченко, М. Ярмаченка та ін. Свідченням цього є створення Української асоціації імені Василя Сухомлинського (1991), Міжнародного товариства послідовників В. Сухомлинського (Німеччина, Марбур, 1990), Всеукраїнського товариства прихильників В. Сухомлинського (1998). В Павлівській середній школі, що носить його ім'я, з 1975 р. функціонує педагогічно-меморіальний музей В. Сухомлинського.

Предметом уваги цієї публікації є висвітлення ідеї формування людяності у школярів як засадничої у педагогічній практиці В. Сухомлинського.

Ідея людяності насамперед реалізується через розвиток всіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. В. Сухомлинський наголошував, що працюючи над втіленням в практику ідеї всебічного розвитку ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення [3]. Ця нерівність визначається природою дитини, її родинним оточенням, соціальним середовищем. Зрештою цю нерівність відчувають і самі діти, часто у них, особливо під впливом наслідків навчання, з'являється почуття меншовартості. Як гуманіст, В. Сухомлинський засуджував діяльність учителів, яка спонукає дітей до таких висновків. Кожна людина може бути щасливою, вважав педагог, і в цьому їй має допомогти школа. Духовне життя школи і її вихованців не повинні обмежуватися, вичерпуватися самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань (у цьому практичний прояв ідеї людяності) необхідно, вважав В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури.

Просвітник, розкриваючи ідею людяності, звертався до тем і проблем, які не були предметом педагогічної рефлексії в структурі радянської ідеології. Так, в 1961 р. вийшла друком книга «Духовний світ школяра», в 1962 р. — «Людина неповторна», в 1963 р. — «Моральний ідеал молодого покоління», в 1965 р. — «Виховання особистості в радянській школі». В. Сухомлинський звернувся до духовного світу особистості, моральних цінностей задовго до того, коли на неї звернули увагу інші педагоги. Ці твори послужили поштовхом для подальших творчих шукань [2, т. 5, с. 382 – 383].

Основні думки, що було відображено у згаданих працях: людяність учителя виявляється через любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності можливий на основі спільних етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю; культ природи як найважливішого засобу виховання почуття прекрасного і гармонії; звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її потенційні сили, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток «радості пізнання», тобто орієнтування учасників педагогічного процесу на емоційне сприйняття навчання [2, т. 4, 384 - 385].

Ці положення були підпорядковані ідеології комуністичного виховання. При цьому комунізм виступав у В. Сухомлинського як суспільство щасливих, гармонійно розвинених людей, де панують високоморальні відносини,

утверджується соціальна справедливість, розвивається висока духовність. Водночас він зазначав про суспільні вади. Суперечності, що виникають між запланованими виховними впливами і стихійним впливом довкілля, учитель називав «педагогічним дисонансом» і наголошував: «Чим різкіший дисонанс між передбаченими, навмисними засобами виховання й засобами ненавмисними, які є по суті середовищем для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті» [2, т. 5, с. 300].

Особливу увагу педагог приділяв спонуканню учнів до усвідомлення самоцінності й неповторності, талановитості кожної дитини, вільному розвитку особистості в педагогічно продуманих умовах; включенню соціального середовища в сферу педагогічних впливів; природному вихованню (в єдності з природою) як головному чиннику формування людини — її розуму, почуттів, емоцій («уроки мислення на природі», «школа під голубим небом», «школа радості»); організації переживання дітьми набутого досвіду; висуненню слова вчителя як провідного засобу виховання особистості; відмові від колективних засобів впливу на особистість, особливо коли мова йде про проступок; розробці комплексної програми «виховання красою» людини; вирішенню проблеми біологічного і соціального на користь двофакторного впливу (врахування соціальних чинників, фізичного стану, статі, сладковості, рівня розвитку здібностей).

Праці, над якими він працював до останнього дня — «Як виховати справжню людину» (1989), «Хрестоматія з етики» (1990), присвячені формуванню духовності як визначальної, провідної якості особистості через морально-естетичне виховання, прищеплення гуманістичних цінностей. В. Сухомлинський ввів етику в структуру педагогічної науки, наповнив її педагогічним змістом на основі соціальних реалій, народної та класичної культури. Він вибудовував виховний процес як прищеплення «культури почуттів», «культури бажань» краси і любові, створював «філософію для дітей», основою яких виступають написані ним художні мініатюри, а педагогічна аргументація закладається в моральних повчаннях книги «Як виховати справжню людину» [1].

В останніх працях В. Сухомлинський розмірковував над проблемами в загальному гносеологічному сенсі: «що таке людина?», «яке її призначення?» — і намагався дати відповіді на них засобами педагогічної науки. Він першочергово звертав увагу громади на необхідні для кожної людини і суспільства в цілому речі: добро й милосердя, смисл життя і правильне ставлення до смерті, зло і його подолання, необхідність гармонії в людських стосунках, любов — основу людського життя.

Працюючи в умовах авторитарної школи, учитель В. Сухомлинський ділився своїм досвідом співпраці з молодшими школярами, гасло якого зараз формулювалося б як гуманізація, демократизація, індивідуалізація навчання. Уже тоді в педагогічній системі В. Сухомлинського були наявні такі ознаки особистісно орієнтованого навчання: зосередження уваги на потребах учня; переважання навчального діалогу; співпраця, співтворчість між учнями і вчителем; турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів; пристосування методики до навчальних можливостей дитини; стимулювання розвитку і саморозвитку учня.

Одна з найважливіших потреб людини — радість спілкування, емоційно-чуттєва насиченість відносин між людьми, яка має велике значення і для навчання та виховання молодших школярів. Розглядаючи фотографії, на яких зафіксовані моменти спілкування В. Сухомлинського з учнями, привертає увагу на його манера активного слухання дитини, що свідчить про увагу до почуттів та переживань вихованця, про любов, викликану не якимись надзвичайними рисами характеру або вчинками учня, а вже тим, що ця дитина просто живе.

В. Сухомлинський завжди поряд з дитиною, обличчям до неї, очі на рівні очей, часом бачимо дотик руки, який немов гарантує маленькій людині почуття психологічного комфорту, впевненості та захисту. Зосереджена увага вчителя свідчить про те, що він уважно, не перебиваючи, слухав дитину, не пригнічував учня власними міркуваннями та зауваженнями. Така пауза допомагає дитині розібратися у власних думках та переживаннях і водночас відчуття уваги вчителя до своїх проблем. Тоді поділена радість подвоюється, а поділене горе зменшується удвічі; дитина розкривається, більше розповідає про себе, та й, відчувши позитивне ставлення до себе з боку вчителя, стає здатною сама просуватися у вирішенні своєї проблеми.

Такий шлях формування позитивної «Я — концепції» дитини перенесли в свою роботу педагоги, що організують конструктивне навчання. Основа такого навчання — критичне мислення, яке розглядається не як пошук негативу, а орієнтація на позитив, безумовну життєву перемогу. Ще під час підготовки дитини до школи такі учителі намагаються більше дізнатися про кожного майбутнього учня, дати йому можливість самоствердитися. З цією метою проводять, ігри-діагностики, усне анкетування «Давайте познайомимось», де діти розповідають про те, що їм цікаво: про дні народження, батьків, братів, сестер, домашніх улюбленців, ігри, інтереси тощо.

Актуальності не втрачає запропонована В. Сухомлинським система навчання вміння мислити, яку називав «уроками мислення». Під системою «уроків мислення» В. Сухомлинський розумів школу думки, без якої не уявляв повноцінної розумової праці, ефективного опанування нових знань.

Основними завданнями «уроків мислення» були розвиток в учнів уміння в спостерігати за явищами навколишнього світу, збагачення життєвого та чуттєвого досвіду, накопичення конкретного природного матеріалу як основи розвитку абстрактного мислення; усвідомлення окремих предметів і явищ природи, їх взаємодії та взаємозв'язку; розвиток уміння визначати спільні та відмінні властивості предметів, порівнювати й узагальнювати їх; розвиток уміння будувати гіпотези і самостійні висновки; розвиток мовлення; розширення допитливості, пізнавальних інтересів; спонукання до творчості засобами слова, мистецтва, праці тощо; розвиток уяви та фантазії, розвиток пам'яті та ін.

Новітні технології повторюють шлях педагогічного пошуку В. Сухомлинського. Нова освіта спрямовує увагу на особистість, що здатна критично мислити, спроможна опрацювати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще власне життя і життя своєї держави. Так, академічна дисципліна «Критичне мислення» вже давно набула значного поширення в школах та університетах країн Західної Європи. Вітчизняні учені також дійшли висновку, що критичного мислення можна і необхідно навчати, його культуру слід

цілеспрямовано й терпляче нарощувати на всіх рівнях, починаючи з першого класу школи.

«Уроки мислення», за В. Сухомлинським, перегукуються з обома розуміннями поняття «критичне мислення». Так, педагог розробив систему вправ з формування загальнонавчальних умінь та навичок, без яких дитина не може успішно оволодіти навчальним матеріалом.

Аналіз творів В. Сухомлинського переконує нас у тому, що свою педагогічну діяльність він організовував так, щоб діти поступово починали оперувати такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість, неможливість та ін. Оволодіння цими поняттями було неможливим без дослідження фактів і явищ, без осмислення того, що дитина бачить своїми очима, без поступового переходу від конкретного предмета, факту, явища до абстрактного узагальнення.

В. Сухомлинський вважав, що дитину необхідно навчити глибоко проникати в суть причинно-наслідкових зв'язків і явищ навколишнього світу. Ось чому в роботі з шестирічками у «Школі радості» він так багато уваги приділяв розумовим вправам, у яких органічно поєднувалися бачення дитиною реального предмета та створення в уяві фантастичного образу, бо фантазування є особливістю дитячого мислення. Саме це вважалося «найблагодатнішим ґрунтом» для розвитку дитячої думки, для становлення елементів «інтелектуальних взаємн у малюків».

Співдружність сердець забезпечує такі важливі риси особистості, як уміння формулювати й адекватно відстоювати власну думку, осмислити власний та чужий досвід, вибудувати низку доказів, відчутти нерозривний зв'язок власних принципів та вчинків. За такої умови критичне мислення може стати тим ключовим підходом до викладання різних дисциплін шкільного курсу від молодших до старших класів, який забезпечить не тільки засвоєння навичок критичного мислення, а й підвищення ефективності засвоєння навчальних предметів.

Урок В. Сухомлинський образно називав першим вогнищем, зігрівшись біля якого, дитина прагне стати вдумливим мислителем. Він вбачав надзвичайно важливе розвивальне завдання уроку в тому, щоб сформулювати в учня жадобу до пізнання. Для цього вчителю потрібно зайти до класу з думкою здивувати та викликати бажання знати більше.

Заслуговує на увагу комунікативна спрямованість його «уроків життя», постійний діалог як між учителем і окремих учнем, так і між учнями. Прикладом можуть бути відомі в усьому світі педагогічні казки — чарівний світ життя, розкритий мудрим наставником, який не повчає учнів, не втомлює дітей сухою дидактикою, а просто йде поряд з дітьми, а можливо, за ними, радіючи разом з учнями кожному новому відкриттю.

Дати кожній дитині щастя — ось у чому бачив свою місію В. Сухомлинський. Але дитина не може бути щасливою, якщо їй у школі нецікаво, погано, нудно, якщо вона не відчуває себе достатньо здібною, щоб оволодіти шкільною наукою. Щоб зробити дитину щасливою, педагог насамперед повинен допомагати їй вчитися, переживати незрівнянне почуття першості, відчуття «смаку» успіху.

У книзі «Серце віддаю дітям» він писав: «Дитячий світ — це особливий світ. Діти живуть своїми уявленнями про добро й зло, честь і безчестя, людську

гідність. ...Я завжди вважав за необхідне стати в деякій мірі дитиною. Тільки за цієї умови діти не будуть дивитися на вас як на людину, що випадково потрапила за ворота їхнього казкового світу і якій байдуже, що діється всередині цього світу».

У спадщині В. Сухомлинського знайшли предметне відображення і ґрунтовно та оригінально, не стандартно розроблені ряд надзвичайно актуальних проблем навчання, освіти, виховання і розвитку школярів, які заслуговують на творчу реалізацію. Створена В. Сухомлинським навчально-виховна система була гуманістичною протидією офіційній радянській педагогічній системі, авторитарні недоліки якої були очевидними.

Основу виховання мають становити народна педагогіка та загальнолюдські цінності — добро, совість, честь, обов'язок, гідність. Зокрема, впровадив у практику «уроки мислення» серед природи, які проходили в атмосфері співробітництва й творчості. Ці уроки він називав подорожами до джерела живої думки. Прагнення зрозуміти побачене спонукало встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, пробуджуючи дитячу думку. Розроблена В. Сухомлинським система занять передбачала розвиток творчої думки.

У подвижницькому житті і науково-практичній творчості В. Сухомлинського провідною є бачення ідеї людяності як основи організації педагогічного процесу. В основі його практичної діяльності: знання і розуміння дитини, віра, любов і повага до неї, чуйне ставлення до підтримки почуття власної гідності, до фізичного, психічного і духовного розвитку вихованця.

В очолюваній Василем Олександровичем Павльській середній школі, що на Кіровоградщині, педагогічний процес було підпорядковано розвитку розуму дитини, вихованню її справжньою людиною, яка відчувається щасливою вже сьогодні, в школі. Перспективним у даному напрямку вважаємо прийоми, засоби взаємодії педагогів-предметників, учителів-вихователів для організації виховуючого освітнього середовища.

Література:

1. Бик А. Мислення як категорія педагогіки В. Сухомлинського в контексті новітньої освітньої парадигми / Бик А. // Наукові записки. — Вип. 52. — ч. 2. — Серія: Педагогічні науки. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. — С. 7-11.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. / Сухомлинський В.О. — К.: Радянська освіта, 1986. — Т.5. — 639 с.; Т.1 — С. 5-502, 209 — 401; Т.2. — К., 1976. — С. 149-416.
3. Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. / За ред. О. Сухомлинської. — К.: Либідь, 2005. — Кн. 2. — 550 с.